

Збереження бібліотечних фондів: традиції, інновації, перспективи

Успішне вирішення завдань збереження бібліотечних фондів нині великою мірою залежить від оптимального поєднання традиційних підходів та інноваційних технологій, що ґрунтуються на результатах наукових досліджень мікробіологів, матеріалознавців, кліматологів та інших фахівців. Останнім часом дедалі більшої пріоритетності у цій галузі бібліотечної діяльності набувають завдання, пов'язані з забезпеченням збереження документів на різних носіях, зокрема організацією процесу довготермінового їх зберігання. Саме ці актуальні питання розглядалися 8 жовтня 2020 р. на семінарі «Збереження бібліотечних фондів: традиції, інновації, перспективи» у рамках Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація. Розвиток бібліотечно-інформаційного потенціалу в умовах цифровізації».

Спектр проблематики, що порушувалася на семінарі доповідачами, був доволі широкий: від біологічних аспектів збереження бібліотечних фондів, матеріалознавчого аналізу фізичного стану документів до негативних чинників впливу на них навколишнього середовища, найновіших методів знезараження повітря тощо.

Відкриваючи засідання, заступник генерального директора з наукової роботи НБУВ, кандидат історичних наук **Л. В. Муха** акцентувала увагу присутніх на тому, що саме побічна консервація – спосіб перенесення інформації на непаперові носії з метою забезпечення збереження фондів – дозволить у подальшому виконувати реставрацію, стабілізаційну обробку оригінальних документів. Саме ця технологія є вирішальним компонентом успішного впровадження превентивних заходів у справі забезпечення збереження документів як на традиційних, так і на електронних носіях. Доповідачка наголосила, що при запровадженні таких заходів мають враховуватись і вид матеріальної основи конкретного документа, і його фактичний стан, і його історична значущість.

Традиційно значну увагу на семінарі було приділено матеріалознавчим питанням, пов'язаним з різними аспектами збереження бібліотечних документів. Так, у доповіді тимчасово виконуючого обов'язки завідувача відділу наукових технологій збереження фондів (ВНТЗФ), наукового співробітника НБУВ **Л. П. Затоки** йшлося про способи вимірювання змін властивостей різних видів документів. Доповідачка детально зупинилась на неруйнівних методах дослідження пошкоджених водою бібліотечних документів, ознайомила присутніх з результатами експериментів з модельними зразками різних видів паперу. На переконання **Л. П. Затоки**, обов'язковою умовою уникнення ризиків при здійсненні не-

обхідних профілактичних заходів щодо довготривалого зберігання бібліотечних фондів, а також при переведенні їх у цифровий формат є оптимальне поєднання статистичної складової (кількість досліджених документів; частота та перелік параметрів комплексних обстежень документів і сховищ, де вони зберігаються) та забезпечення високої якості цієї діяльності.

Оприлюднюючи свою спільну доповідь з молодшим науковим співробітником НБУВ, кандидатом технічних наук **А. А. Остапенко**, **Л. П. Затока** ознайомила присутніх з приладами, які необхідні для визначення основних фізико-механічних властивостей паперу для друку під час його штучного старіння. Вони є найбільш ефективними при експериментальних дослідженнях різних рослинних композитів, а також модельних зразків різних видів паперу, що застосовуються в якості матеріальної основи багатьох документів. Було наголошено, що вивчення змін структури, розмірів волокон у процесі штучного старіння вкрай важливе не тільки для виробництва довговічних видів паперу але й для організації оптимальних умов зберігання бібліотечних фондів.

Незадовільна якість повітря всередині приміщень розцінюється фахівцями як серйозний ризик і для здоров'я людини, і для збереження матеріальних об'єктів. Мікробіологічні забруднювачі повітря приміщень характеризуються великою різноманітністю: від пилку рослин до різних видів бактерій, грибів, водоростей і навіть деяких найпростіших, які потрапляють із зовнішнього середовища через повітряні потоки. Тому очищення повітря в приміщеннях слід розглядати як важливий захід у боротьбі зі шкідливим впливом біологічних забруднювачів на здоров'я людей, як гарантію збереження матеріальних цінностей. На результатах спільних експериментальних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського і Донецького фізико-технічного інституту ім. О. О. Галкіна НАН України побудував свою доповідь старший науковий співробітник, кандидат фізико-математичних наук **І. А. Даніленко**. Він ознайомив присутніх з новим композиційним матеріалом із посиленою бактерицидною та антигрибковою дією. Результати виконаних експериментів, відзначив доповідач, дають підстави стверджувати, що зазначений модуль може бути запроваджений у бібліотечній галузі.

У низці доповідей розглядалися різні аспекти мікробіологічної та техногенної безпеки приміщень і фондів, а також питання профілактики мікологічного пошкодження документів як однієї із головних складових комплексного постійно діючого екологічного моніторингу у бібліотеці. Зокрема, у спільній до-

повіді наукового співробітника НБУВ, кандидата біологічних наук **Я. І. Савчука** і провідного інженера Інституту мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України, кандидата біологічних наук **Ю. Б. Письменної** порушувалася тема мікроміцетів-контамінантів бібліотечних приміщень. Доповідачі відзначили, що, незважаючи на велику кількість фунгіцидних препаратів на ринку України, їх використання не завжди дає потрібний ефект для знезараження. Справа в тому, що після виділення і ідентифікації основних грибів-контамінантів повітря бібліотечних приміщень і, відповідно, потенційних біодеструкторів матеріальної основи документів, які перебувають на постійному зберіганні, вкрай важливим є підбір ефективних фунгіцидів та їх діючих концентрацій. Найбільш ефективними препаратами щодо мікроміцетів *Alternaria alternata*, *Cladosporium cladosporioides*, *C. Sphaerospermum*, як показали проведені експерименти, виявились фунгіциди Porozid, Helios, Triora.

Не менш руйнівним для документів є їх пошкодження ентомологічними шкідниками. У доповіді молодшого наукового співробітника НБУВ **Л. М. Куяви** йшлося про профілактику пошкоджень фондів окремими різновидами комах, які можуть існувати у сховищах бібліотек. Доповідачка окреслила широкий комплекс заходів, спрямованих на збереження бібліотечних фондів від ентомологічних уражень.

Базовим чинником забезпечення збереження бібліотечних фондів є дотримання нормативних режимів їхнього зберігання: температурно-вологісного, світлового, санітарно-гігієнічного. Адже через порушення температури, вологості, освітленості шкідливі домішки в повітрі стимулюють руйнування матеріальної основи документів, зменшуючи їхню механічну міцність та терміни можливого використання. На режими зберігання бібліотечних фондів істотно впливають кліматичні умови місцевості, де розташована та чи інша бібліотека, насамперед, за умови нерегульованого мікроклімату в сховищах. У виступі головного бібліотекаря НБУВ **Т. В. Крікової** йшлося про зміни клімату, що спричинені глобальним потеплінням, адже вони впливають на режими зберігання бібліотечних фондів як у позитивному, так і в негативному сенсі. Запобігти цим негативним наслідкам, на думку доповідачки, можливо переоснащенням бібліотечного обладнання на більш сучасне та дотриманням нормативних режимів зберігання у сховищах.

Тему превентивних заходів збереження бібліотечних фондів порушила провідний інженер-хімік НБУВ **Л. М. Волосатих**, яка детально розкрила окремі аспекти вхідного контролю нових надходжень до НБУВ, а також охарактеризувала надані рекомендації відповідним структурним підрозділам та конкретизувала необхідні заходи щодо забезпечення довготривалого зберігання бібліотечних та архівних документів.

Результати науково-прикладних обстежень фізичного стану примірників видань з відділу «Supplementum ad Bibliothecam» колишньої бібліотеки Волинського ліцею в Кременці, що нині зберігаються у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ, оприлюднила молодший науковий співробітник цього відділу **Л. М. Деменко**. Отримані результати, на переконання доповідачки, в подальшому можуть стати надійним підґрунтям для планування і здійснення необхідних превентивних заходів.

Суттєве значення мають чинники, що впливають на фактичний фізичний стан фотодокументів, які зберігаються в умовах бібліотеки. У своїй співповіді інженер-хімік I категорії НБУВ **Н. Б. Баляниця** і молодший науковий співробітник НБУВ **Л. М. Куява** виокремили стабілізаційні заходи щодо забезпечення збереження документів на таких нетрадиційних для бібліотек носіях, як фотоматеріали. Доповідачі наголосили, що довговічність фотодокументів залежить від дотримання температурно-вологісного режиму під час їх зберігання, хімічного складу повітря сховищ, де вони зберігаються, а також від використання індивідуальних захисних пристосувань із відповідних сумісних неагресивних матеріалів. Було підкреслено, що особливо небезпечною є комбінація декількох негативних чинників, які діють одночасно. Наприклад, підвищення температури та вологості повітря або наявність надлишкової вологи у документі разом з хімічним чи світловим впливом.

Учасниками засідання також було акцентовано увагу на необхідності розширення різних напрямів методичної діяльності підрозділів НБУВ, що опікуються питаннями збереження фондів. Зокрема, наголошувалося на важливості проведення семінарів-практикумів, круглих столів, науково-практичних занять, у т. ч. e-learning (електронних навчань) з питань консервації оригіналів цінних паперових документів.

Усі доповідачі відзначили доцільність продовження спільних експериментальних досліджень як бібліотек, так і різних академічних установ з питань, пов'язаних з піднесенням ефективності консерваційної діяльності. Лише реалізація комплексу наукових, організаційних, технологічних, адміністративно-господарських і культурно-виховних заходів здатна забезпечити належне збереження фондів на традиційних та новітніх носіях. Така консолідація професійних зусиль, спільність думок, злагодженість дій дадуть змогу успішно втілювати найновіші консерваційні технології, досягати високого рівня збереження фондів, що становлять культурне надбання України.

Людмила Муха,
заступниця генерального директора НБУВ
Любов Затока,
науковий співробітник НБУВ